

VERMINDERING VAN DISCRIMINATIE, VOOROORDELEN EN STEREOTYPEN

WAT WERKT VOLGENS DE WETENSCHAP?

Met discriminatie is het net als met roken: het tast de gezondheid ernstig aan. Discriminatie voorkomen is dus erg belangrijk. Onderzoekers van Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS) bestudeerden honderden wetenschappelijke studies. Wat werkt om discriminatie, vooroordelen en stereotypen te verminderen? Hanneke Felten en René Broekroelofs schrokken zelf want veel wat nu vaak in de klas gebeurt werkt niet of juist averechts.

HANNEKE FELTEN & RENÉ BROEKROELOFS

Er zijn diverse manieren om discriminatie te verminderen. Veel daarvan worden binnen het onderwijs ingezet. Het zijn methoden die leraren zelf uitvoeren, maar ook methoden die scholen inkopen of gratis door bijvoorbeeld anti-discriminatiebureaus worden aangeboden. De vraag is of deze interventies ook werken? Sinds 2015 doet KIS daarover diverse onderzoeken. We hebben daarbij de praktijk met de huidige stand van wetenschappelijke kennis vergeleken en kwalitatieve evaluaties, literatuuronderzoek en *Theory based evaluations*¹ gedaan. Daarvoor hebben we de laatste honderden wetenschappelijke studies vergeleken met de werkwijzen in de praktijk.

DISCRIMINATIE: DE VOORSPELLERS

De kans op discriminatie is groter bij mensen die sterke vooroordelen en stereotypen hebben. Deze termen worden vaak als synoniemen van elkaar gebruikt. Toch betekenen ze in de sociale psychologie iets anders. Met vooroordelen worden (negatieve) gevoelens ten aanzien van mensen bedoeld omdat zij worden gezien als behorende tot een bepaalde groep. Stereotypen daarentegen gaan niet over gevoelens, maar zijn cognities: opvattingen over hoe bepaalde groepen mensen zijn ofwel generalisaties.² Zo is 'Alle Amsterdammers rijden op bakfietsen' dus een stereotype, maar een hekel aan iemand hebben omdat hij of zij een Amsterdammer is, is een voor-

oordeel. Vooroordelen, maar ook stereotypen, zijn vaak deels onbewust, of beter gezegd: automatisch. Dat betekent dat ze actief worden in je brein zonder dat je daarbij stilstaat. Dit is systeem 1: ons automatische en snelle denken.³ Als je twee mensen in een witte jas in het ziekenhuis ziet, waarvan er een man is en de andere een vrouw, dan kun je zomaar aannemen dat hij een arts is en zij een verpleegkundige. Als je hier bewust over nadenkt, realiseer je je dat dit niet hoeft te kloppen en is systeem 2 aan het werk: ons trage, weloverwogen denken. Systeem 1 is evenwel dominant: een groot gedeelte van de dag denken we vanuit systeem 1 en af en toe vanuit systeem 2.

Echter, iemand met weinig vooroordelen en stereotypen kan ook discrimineren: namelijk wanneer een persoon denkt dat het normaal is om te discrimineren. Dit wordt de sociale norm genoemd.⁴ Sociale normen zijn (i) wat wordt gedacht dat andere mensen doen (*descriptive norms*) en (ii) wat je denkt dat andere mensen vinden of goed- of juist afkeuren (*injunctive norms*).⁵ Net als volwassenen - of mogelijk zelfs meer dan volwassenen - zijn middelbare scholieren gevoelig voor sociale normen.⁶ Om discriminatie op scholen te verminderen is dus een verandering van (de perceptie van) sociale normen nodig.

WAT MOET JE NIET DOEN ALS DOCENT?

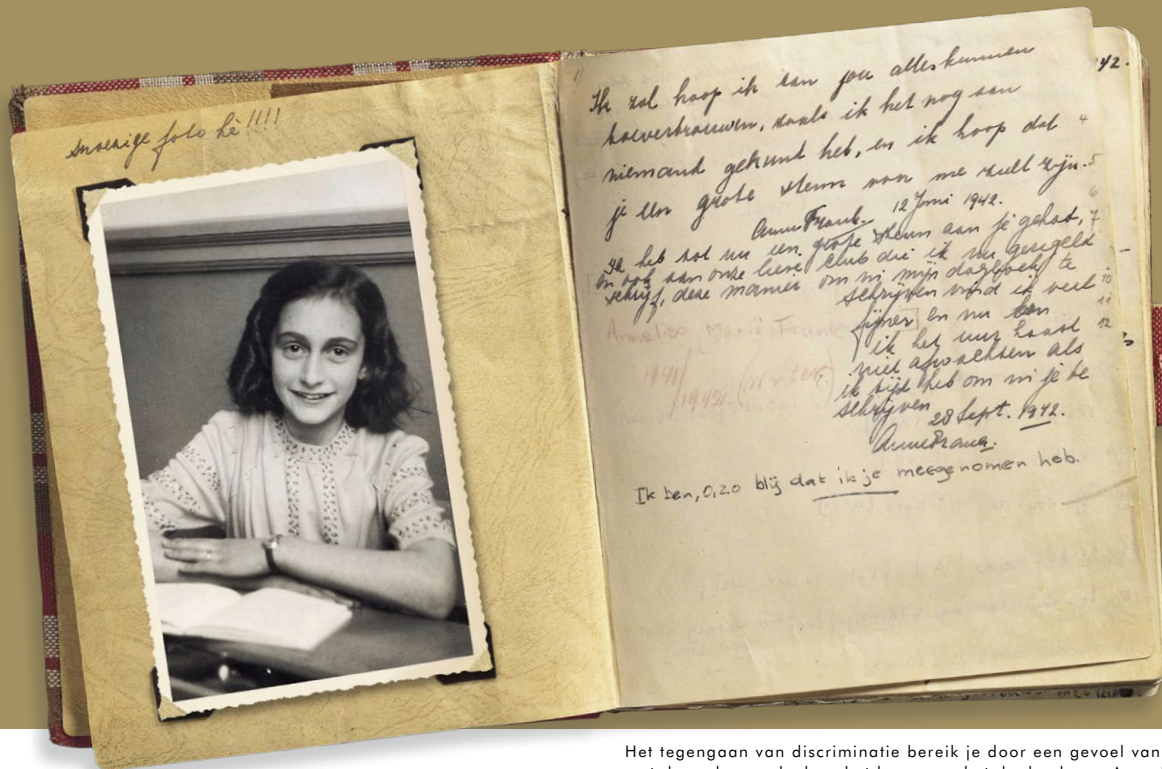
De onderstaande werkwijzen worden regelmatig in klassen gebruikt, maar zijn zeer waarschijnlijk niet effectief of werken zelfs averechts.

1 | Jongeren bewust maken van hun eigen vooroordelen en stereotypen

Een bekende werkwijze is om leerlingen proberen bewust te maken van hun eigen stereotypen en vooroordelen. De eerste stap is dat zij met hun eigen (onbewuste) vooroordelen en stereotypen worden geconfronteerd. Onderzoek onder volwassenen laat zien dat confrontatie met de eigen vooroordelen en stereotypen tot negatieve gevoelens, zoals schuldgevoelens, kan leiden.⁷ Mensen die dat ervaren, (die zich rot voelen omdat ze merken dat ze onbewuste vooroordelen hebben), gaan zichzelf daarna beter in de gaten houden. Wanneer zij zichzelf op vooroordeel of een stereotype betrapten, roepen zij zichzelf 'tot de orde' en zorgen ze dat ze niet naar het stereotype of vooroordeel handelen.⁸ Maar jezelf monitoren en controleren is niet eenvoudig en vraagt veel aandacht, energie en focus. Niet iedereen kan dit even goed of altijd. Belangrijker: deze aanpak waarbij zelfcontrole is vereist, werkt bij pubers waarschijnlijk niet. Het lijkt erop dat hun hersenen nog niet goed in staat zijn om zelfcontrole uit te oefenen.^{9/10} Het onderdrukken van impulsen is voor pubers nog erg lastig.¹¹ Pubers kunnen dus wel bewust worden gemaakt van het gegeven dat ook zij onbewuste vooroordelen hebben, maar ze kunnen daar vervolgens niets mee.¹²

2 | Stereotypen herhalen

Om leerlingen bewust van stereotypen te maken wordt er in klassen soms uitgebreid over stereotypen gepraat, maar als je

Het tegengaan van discriminatie bereik je door een gevoel van meeleven met de ander, zoals door het lezen van het dagboek van Anne Frank.

stereotiepe beelden benoemt ('Alle moslims zijn...' of 'Alle homo's doen...') leidt dit tot versterking van (onbewuste) stereotiepe beelden, ook als je uitlegt dat deze stereotypen niet kloppen.¹⁵ Want als er een stereotype wordt genoemd, wordt deze actief in je brein. Als je vervolgens vertelt dat je zo niet moet denken, dan lukt dat vaak niet goed ('Denk niet aan roze olifant').

3 | Discussies of debat

Wanneer met leerlingen een discussie over discriminatie, of over de situatie van een bepaalde minderheidsgroep, wordt georganiseerd dan hoor je allerlei meningen voorbijkomen. Er bestaat dan dus ook een grote kans dat leerlingen horen hoe andere leerlingen discriminatie bagatelliseren of goedkeuren. In dat geval beïnvloedt dat hun perceptie van de sociale norm¹⁴, ofwel wat ze denken dat 'normaal' is, en als leerlingen denken dat discriminatie normaal is, gaan ze daar vaker aan meedoen. Als discriminerende meningen de ruimte in de klas krijgen, bestaat dus de kans dat discriminatie juist verder toeneemt.

WAT WERKT DAN WEL?

Aandacht voor een verhaal van iemand die wordt gediscrimineerd en je in diens positie inleven, kan tot empathie leiden als ook tot de vermindering van vooroordelen en stereotypen.¹⁵ Ook het uiten van meer automatische vooroordelen wordt door inleving verminderd.¹⁶ Het gaat daarbij niet om medelijden maar om een gevoel van meeleven met de ander, zoals je ook mee-

leeft met mensen uit je eigen omgeving. Dat klinkt misschien abstract, maar denk bijvoorbeeld aan het beroemde dagboek van Anne Frank. Als lezer bekijk je de wereld door haar ogen en leef je met haar mee. En menig lezer begrijpt dat het verhaal van Anne er een van velen is enervaart een enorme afkeer van antisemitisme. Dat werkt echter niet alleen via boeken, maar juist ook via live sprekers die in de klas hun ervaringsverhaal over discriminatie komen vertellen. Een mooi voorbeeld is *Het verhaal van een vluchteling*¹⁷ waarbij een spreker uit Syrië de leerlingen zijn eigen vluchtverhaal vertelt. Ook kan het via een theaterstuk, film of televisieserie waarin je als het ware door de ogen kijkt van een hoofdpersoon die wordt gediscrimineerd. Voorbeelden hiervan zijn documentaires als *Verdacht*¹⁸ of series als *When they see us*.¹⁹ Zij kunnen een eyeopener zijn voor 'witte' jongeren die er nooit bij hebben stilgestaan hoe is het om op je huidskleur te worden beoordeeld en zij kunnen hen mee laten leven in hoe dat is. Voor welke vorm ook wordt ge-

kozen, belangrijk is dat je een gevoelige snaar raakt. Het heeft namelijk weinig zin om met rationele argumenten de negatieve gevoelens over bijvoorbeeld vluchtelingen, moslims, migranten of LHBT-personen proberen te bestrijden. Des te beter helpt het om er een positiever gevoel tegenover te zetten; gevoelens van empathie en compassie en de ervaring dat die 'ander' eigenlijk niet zo veel anders is dan jijzelf. Daarnaast is het van belang dat je als klas samen naar de spreker luistert of naar het theaterstuk kijkt zodat je na afloop met de klas afspraken kunt maken over positieve omgangsvormen en daarmee de sociale norm tegen discriminatie maar voor respect voor elkaar, kunt verstevigen. ♦

Hanneke Felten en René Broekroelofs zijn onderzoekers bij Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS).

LEESTIP:

7 gouden tips voor antidiscriminatie-methodes in het onderwijs op www.kis.nl.

ACHTERGRONDINFORMATIE EN WETENSCHAPPELIJKE STUDIES:

Wat werkt bij het verminderen van discriminatie op www.kis.nl.

Noten

1. Zie o.a. Weiss, C. H., 'Nothing as practical as good theory: Exploring theory-based evaluation for comprehensive community initiatives for children and families', in: *New approaches to evaluating community initiatives: Concepts, methods, and contexts*, 1995, 1, 65-92.
Lub, V., *Schoon, heel en werkzaam. Een wetenschappelijke beoordeling van sociale interventies op het terrein van buurtleefbaarheid*, Boom Lemna uitgevers, Den Haag, 2013.
2. Zie bijvoorbeeld: Gordijn, E. & Wigboldus, D., 'Stereotypen', in: Vonk, R. (edit.), *Sociale psychologie*, Noordhoff Uitgevers, Groningen, 2013, pp. 535-588
Voor die definitie van de American Psychology Association (APA), zie: www.apa.org/about/policy/prejudice.pdf.
3. Kahneman, D., *Ons feilbare denken*, Uitgeverij Business Contact, Amsterdam Antwerpen, 2011.
4. Cialdini, R. B., Reno, R. R., & Kallgren, C. A., 'A focus theory of normative conduct: recycling the concept of norms to reduce littering in public places' in: *Journal of personality and social psychology*, 58 (1990) nr.6, p. 1015.
5. Cialdini, R. B., Kallgren, C. A., & Reno, R. R., 'A focus theory of normative conduct: A theoretical refinement and reevaluation of the role of norms in human behavior', in: *Advances in experimental social psychology*, Academic Press, 1991, vol. 24, pp. 201-234.
6. Paluck, E. L., & Shepherd, H., 'The salience of social referents: A field experiment on collective norms and harassment behavior in a school social network', in: *Journal of personality and social psychology*, 103 (2012) 6, p. 899.
7. Burns, M. D., Monteith, M. J., & Parker, L. R., 'Training away bias: The differential effects of counterstereotype training and self-regulation on stereotype activation and application', in: *Journal of Experimental Social Psychology*, 2017, 73, pp. 97-110.
8. Amodio, D. M., Devine, P. G., & Harmon-Jones, E., 'Individual differences in the regulation of intergroup bias: The role of conflict monitoring and neural signals for control', in: *Journal of personality and social psychology*, 94 (2008) nr. 1, p. 60.
9. Casey, B. J., & Caudle, K., 'The teenage brain: Self control', in: *Current directions in psychological science*, 22 (2013) nr. 2, pp. 82-87.
10. Steinberg, L., 'A social neuroscience perspective on adolescent risk-taking', in: *Developmental review*, 28 (2008) nr. 1, pp. 78-106.
11. Crone, E., *Het puberende brein: Over de ontwikkeling van de hersenen in de unieke periode van de adolescentie*, Prometheus, Amsterdam, 2018.
12. Voor meer informatie over waarom deze werkwijze niet nuttig is voor pubers, zie dit artikel op www.kis.nl: 'Les over vooroordelen en stereotypen op school: is bewustwording wel echt de eerste stap?'
13. Gawronski, B., Deutsch, R., Mbirikou, S., Seibt, B., & Strack, F., 'When "just say no" is not enough: Affirmation versus negation training and the reduction of automatic stereotype activation', in: *Journal of experimental social psychology*, 44 (2008) nr. 2, pp. 370-377.
14. Blanchard, F. A., Crandall, C. S., Brigham, J. C., & Vaughn, L. A., 'Condemning and condoning racism: A social context approach to interracial settings', in: *Journal of Applied Psychology*, 79 (1994) nr. 6, p. 993.
15. Batson, C. D., & Ahmad, N. Y., 'Using empathy to improve intergroup attitudes and relations', in: *Social Issues and Policy Review*, 3 (2009) nr. 1, pp. 141-177.
16. Shih, M., Wang, E., Trahan Bucher, A., & Stotzer, R., 'Perspective taking: Reducing prejudice towards general outgroups and specific individuals', in: *Group Processes & Intergroup Relations*, 12 (2009) nr. 5, pp. 565-577.
17. Van Pax Christi en Critical Mass.
18. Van Nan Rosens en Control alt Delete.
19. Netflix.